

AGATA WIK

Uniwersytet Rzeszowski

ROZWÓJ ZROWNOWAONY A KONFLIKTY W POTENCJALNYM ZAGOSPODAROWANIU GRSKIEGO TERENU PODMIEJSKIEGO

Abstract: Sustainable Development and Conflicts in the Potential Mountainous Suburban Area Arrangement. The article concerns the introduction of environmental and spatial sustainable development's dimensions into the borough arrangement. There were relations between possible directions of Kamionka Wielka community land management shown, using previous results of the community environment's assessment. There were especially conflict situations indicated and ways of resolving the conflicts according to the idea of sustainable development were proposed. These ways were based especially on rules specified in National Spatial Arrangement Policies.

Key words: Conflicts in spatial arrangement, Kamionka Wielka, sustainable development.

Wstęp

Nie sposób prowadzi wsplcznie planowania przestrzennego nie uwzgldniajqc idei rozwoju zrownowaonego, która przez wpisanie jej do *Ustawy Zasadniczej z 1997 r.*, a następnie do *Ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym* [2003], obliguje podmioty ksztaltujce przestrzn do jej respektowania. Jest to jednak trudne, ponieważ nie istniejq gotowe schematy, na podstawie których można by postawi diagnoz, czy planowanie przestrzenne na dowolnym szczeblu administracyjnym jest prowadzone zgodnie z tą ide, zwlaszcza że jest ona pojqciem wielowymiarowym. Chociaż w literaturze istnieje kilkaset roznych definicji rozwoju zrownowaonego [Munton, Collins 1998], to uwagę zwraca to, że najczęściej powtarza się w nich aspekt przenikania się wymiarów (płaszczyzn, sektorów, adw, sfer): przyrodniczego, spolcznego, gospodarczego [np. Borys 1999; Gawor 2010; Haughton, Counsell 2004; Venkatesh 2010] i dodatkowo innych – politycznego czy etycznego [Ekins 2000; Kistowski 2003], ale też odwołanie do sprawiedliwości międzypokoleniowej, podobnie jak to zostało ujqte w Raporcie G. H. Brundtland *Nasza wspólna przyszoc* z 1987 r.

[polskie tłumaczenie z 1991 r.]. Definicja *rozwoju zrównoważonego* ujęta w polskim prawodawstwie [Ustawa... 2001], na którą powołuje się również *Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym* [2003], godzi te dwa człony. Podkreślenie aspektu środowiskowego w rozwoju zrównoważonym można znaleźć u Richlinga i Solona [1996], którzy piszą, że „koncepcja (*samopodtrzymującego rozwoju*) zakłada wprowadzenie i rozpowszechnienie takiego sposobu gospodarowania, w którym eksploatacja szeroko rozumianych zasobów naturalnych nie prowadzi do degradacji eksploatowanych systemów i ich otoczenia, a jednocześnie pozwala na zaspokojenie obecnych i przyszłych potrzeb i aspiracji społeczeństwa”. Jedną z pierwszych definicji, kładących nacisk na środowisko, sformułowano również w Instytucie na Rzecz Ekorozwoju [Borkowska 1993]. Autorzy przyjęli, że rozwój zrównoważony to „rozwój społeczno-gospodarczy uwzględniający uwarunkowania przyrodnicze i zakładający ochronę podstawowych procesów ekologicznych. [...] Koncepcja ekorozwoju bierze za swoją podstawę założenie, że poprawa, a przynajmniej nie pogarszanie stanu środowiska jest jednym z ważniejszych czynników warunkujących rozwój ekonomiczny”. Przytoczone powyżej definicje są ważne z punktu widzenia prezentowanego opracowania, gdyż podkreślają to pojęcie w aspektach przyrodniczym i przestrzennym, w których istotnym elementem jest respektowanie barier (progów) rozwoju, tkwiących w środowisku przyrodniczym. Szczególnie ważne jest to w obszarach, charakteryzujących się cennym środowiskiem przyrodniczym, a narażonych na presję pozyskiwania nowych terenów pod zabudowę mieszkalną, turystyczną, przemysłową, sieci transportowe i tereny rolnicze. Ta presja, zwłaszcza ze strony osadnictwa, często prowadzi do konfliktów przestrzennych [Raszka 2010], zwłaszcza tam, gdzie urozmaicona rzeźba góraska lub pogórska sprawia, że podaż terenów możliwych do zagospodarowania w inny sposób niż leśnictwo nie jest adekwatna do popytu na nie. Taka sytuacja występuje w gminie Kamionka Wielka w woj. małopolskim w bezpośrednim sąsiedztwie Nowego Sącza. Celem prezentowanej pracy jest więc zaproponowanie sposobów rozwiązania konfliktów w potencjalnym zagospodarowaniu przestrzennym tej gminy, zgodnych z ideą rozwoju zrównoważonego.

1. Obszar i metody badań

Gmina Kamionka Wielka leży w Beskidzie Niskim, granicząc z Nowym Sączem, położonym w Kotlinie Sądeckiej. Stanowi przykład terenu o bogatym środowisku przyrodniczym z prawie 50% udziałem lasów w swojej powierzchni, bardzo urozmaiconą rzeźbą, ale podlegającym presji osadniczej. Zajmuje powierzchnię ponad 63 km² i liczy 9856 mieszkańców (dane UG na lipiec 2011 r.). Jej gęstość zaludnienia jest więc większa niż średnia dla Polski o ponad 30 osób/km². Jest to warte podkreślenia, ponieważ gmina leży w górach i biorąc pod uwagę uwarunkowania środowiskowe – tylko niewielka jej powierzchnia (25%) nadaje się pod zabudowę

[Ćwik 2011] czy rolnictwo – 28% [Ćwik 2006]. Liczne ograniczenia dla tych funkcji oraz przemysłu i sieci transportowych wynikają głównie z dużych nachyleń, urozmaiconych form terenu i znacznej powierzchni lasów. Jakkolwiek bliskość większego miasta i atrakcyjne wizualnie i przyrodniczo obszary powodują presję na ich pozyskiwanie pod osadnictwo. W tej sytuacji najważniejszym działaniem, aby gmina mogła się rozwijać w sposób zrównoważony, wydaje się wskazanie najbardziej optymalnych funkcji dla każdego fragmentu terenu, tak aby nie prowadzić do degradacji eksploatowanych ekosystemów, a przyszłe pokolenia mogły korzystać ze środowiska (zgodnie z definicją rozwoju zrównoważonego Richlinga i Solona).

We wcześniejszych opracowaniach dokonano zatem szczegółowych ocen środowiska gminy dla wybranych kierunków jej rozwoju zrównoważonego na podstawie możliwości, jakie stwarza środowisko przyrodnicze [Ćwik 2006, 2009, 2011]. Kierunki te zostały wybrane po analizie wartości środowiska przyrodniczego i z uwzględnieniem zasady wielofunkcyjnego rozwoju wsi, będącej również wyznacznikiem rozwoju zrównoważonego [Pijanowski 1997]. Były to oceny na potrzeby turystyki długopobytowej, w szczególności agroturystyki – [Potoniec 2005, danie niepubl.], upraw rolniczych na gruntach ornych ze szczególnym uwzględnieniem produkcji „zdrowej żywności” [Ćwik 2006], zabudowy mieszkalnej, usługowej i drobnego rzemiosła [Ćwik 2011] oraz funkcji ochronnych [Ćwik 2009]. Okazuje się, że tylko 41% powierzchni gminy nadaje się do zagospodarowania pozaprzyrodniczego. Prowadzi to do licznych konfliktów wynikających z kumulowania się wartości środowiska dla pełnienia różnych funkcji w tym samym miejscu. W niniejszym opracowaniu zestawiono potencjały środowiska dla różnych funkcji. Wskazano relacje neutralne, uzupełniające i konfliktowe między możliwymi formami zagospodarowania terenu. W dalszej kolejności zaproponowano sposoby rozwiązania sytuacji konfliktowych, korespondujące z ideą rozwoju zrównoważonego. Sformułowano je na podstawie zasad wpisanych do dwóch *Koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju* [*Koncepcja...* 2011; *Zaktualizowana...* 2005]. Wszystkie one, zdaniem autorki, wpisują się w naczelną ustrojową zasadę rozwoju zrównoważonego, podkreśloną w nowym dokumencie [*Koncepcja...* 2011]. Chociaż *Zaktualizowana koncepcja z 2005 r.* nie była obowiązującym dokumentem, to zasady zagospodarowania przestrzennego w niej sformułowane były bardziej precyzyjne i możliwe do praktycznego wykorzystania w planowaniu przestrzennym niż ogólne pojęcie ekorozwoju, do którego nawiązywała *Koncepcja polityki przestrzennego zagospodarowania kraju z 2001 r.*, dlatego posłużono się nimi w niniejszej pracy. Przeanalizowano również szczegółowe propozycje Kassenberga i Marka [1986] oraz Kołodziejskiego [1988] dotyczące rozwiązania konfliktów przestrzennych powstających podczas kumulowania się wartości środowiska dla pełnienia różnych funkcji w jednym miejscu. Propozycje te wpisują się w ideę rozwoju zrównoważonego zgodną z definicjami w pracy Borkowskiej [1993] oraz Richlinga i Solona [1996], gdyż mają na celu przede wszystkim niedopuszczenie do pogarszania się jakości środowiska.

2. Relacje między potencjalnymi formami zagospodarowania

Ocena środowiska przyrodniczego gminy Kamionka Wielka dla możliwych kierunków jej zagospodarowania dzieli badany obszar na powierzchnie nadające się do różnych celów [Ćwik 2006, 2009, 2011; Potoniec 2005]. Relacje między możliwymi sposobami zagospodarowania wzajemnie się uzupełniają, są neutralne lub pozostają w konflikcie (tab. 1).

Tam, gdzie funkcje są neutralne w stosunku do siebie, lub się uzupełniają (tab. 1), zagospodarowanie terenu zgodnie z preferowaną funkcją może przyczynić się do wprowadzania rozwoju zrównoważonego w wymiarze przyrodniczym i przestrzennym. Zarówno funkcje rolnicze, jak i ochronne mogą się wzajemnie uzupełniać z turystycznymi i rekreacyjnymi, a ich współwystępowanie nie powoduje konfliktów, a tylko pozytywnie wzmacnia funkcję turystyczną.

Największą powierzchnię w gminie zajmują tereny niekorzystne zarówno dla upraw rolniczych, jak i dla celów osadniczych (ryc. 1 – patrz wkładka, s. 6). Tereny te mogą natomiast doskonale pełnić funkcje przyrodnicze, co pozostaje w zgodzie z wynikami oceny środowiska dla funkcji ochronnych [Ćwik 2009]. Być może na obszarze, który powinien pełnić tylko funkcje ochronne albo dodatkowo turystyczne, konieczne będą jakieś decyzje o lokalizacji np. zabudowy mieszkalnej lub usługowej. Decyzje takie powinny być jednak podejmowane bardzo ostrożnie.

Nie powodujące dużych konfliktów relacje cechują także tereny, które są średnio korzystne dla zabudowy i niekorzystne dla rolnictwa oraz niekorzystne dla zabudowy i średnio korzystne dla upraw rolniczych (ryc. 1), gdyż wybór sposobu zagospodarowania nie wymaga tutaj rozstrzygnięć [Kassenberg, Marek 1986]. Tereny takie występują niemal w całym obszarze badanej gminy na niezalesionych stokach w ich wyższych partiach, ale także w dnach dolin.

3. Sposoby rozwiązania sytuacji konfliktowych

Szczególnie istotne są relacje między możliwością zagospodarowania rolniczego i osadniczego (ryc. 1), ponieważ wartości środowiska przyrodniczego dla użytkowania terenu jako grunty orne i jako obszary osadnicze są podobne, a dodatkowo terenów nadających się dla obu tych funkcji jest relatywnie mało. Sytuację pogarsza to, że ciągle istnieje popyt na budowę nowych domów [Ćwik 2011]. W obszarach najkorzystniejszych zarówno dla zabudowy, jak i upraw rolniczych rysują się więc najpoważniejsze konflikty. Zajmują one zwłaszcza środkowe części wierzchołków w północnej części gminy (ryc. 1). Są to również tereny z rozległą panoramą widokową, a więc najkorzystniejsze i średnio korzystne dla funkcji turystycznych (ryc. 2 – patrz wkładka, s. 6).

Tabela 1

Relacje między możliwymi kierunkami zagospodarowania gminy

Przydatność terenu (*** najlepsza, ** średnia, *żadna)	Relacja	Preferowana funkcja	Zasada zagospodarowania zgodna z ideą rozwoju zrównoważonego
funkcje ochronne*** zabudowa* rolnictwo*	neutralna	ochronna, drobna infrastruktura turystyczna	w przypadku sporadycznej zabudowy wybór najbardziej korzystnego terenu w obrębie niekorzystnego
zabudowa*** lub ** rolnictwo*	neutralna	zabudowa	nie wymaga rozstrzygnięć
rolnictwo*** lub ** zabudowa *	neutralna	rolnictwo	nie wymaga rozstrzygnięć
zabudowa*** lub ** funkcje ochronne*	neutralna	zabudowa	nie wymaga rozstrzygnięć
rolnictwo*** lub ** turystyka	uzupełniająca	rolnictwo, turystyka	
funkcje ochronne*** turystyka	uzupełniająca	turystyka, ochronna	w przypadku konieczności lokalizacji infrastruktury turystycznej wybór opcji (terenu), która jak najmniej będzie obciążała środowisko; dbałość o ład architektoniczny
zabudowa*** rolnictwo*** turystyka*** lub**	konfliktowa	rolnictwo, funkcje turystyczne, dodatkowo zabudowa rozproszona	wybór opcji mniej obciążającej środowisko przyrodnicze; ostrożność w rezygnacji z którejkolwiek funkcji
zabudowa*** rolnictwo**	konfliktowa	zabudowa	wybór opcji bardziej zgodnej z interesem publicznym, preferencja regeneracji zabudowy nad zajmowaniem nowych obszarów
zabudowa** rolnictwo**	konfliktowa	rolnictwo zabudowa agroturystyka	ostrożność w rezygnacji z którejkolwiek funkcji
zabudowa** rolnictwo** turystyka*** lub **	konfliktowa	zabudowa, rolnictwo, infrastruktura turystyczna	dbałość o ład przestrzenny (zabudowa gniazdowa) i architektoniczny, ostrożność w rezygnacji z którejkolwiek funkcji
zabudowa*** turystyka*** rolnictwo*	konfliktowa	zabudowa rozproszona	ostrożność w zagospodarowywaniu cennej przestrzeni; dbałość o ład architektoniczny
rolnictwo*** zabudowa**	konfliktowa	rolnictwo	wybór opcji mniej obciążającej środowisko przyrodnicze
funkcje ochronne*** rolnictwo**	konfliktowa	ochronna	wybór opcji mniej obciążającej środowisko przyrodnicze, zasada przezroczności ekologicznej

Źródło: Opracowanie własne.

Rozwiązanie powyższych konfliktów wydaje się trudne. Aby nie rezygnować jednoznacznie z którejś funkcji, mogłaby tu występować zabudowa rozproszona [Kassenberg, Marek 1986] oraz funkcje rolnicze i turystyczne (tab. 1), chociaż najbardziej korzystne dla zachowania wysokiej jakości środowiska, co byłoby zgodne z ideą rozwoju zrównoważonego, jest pełnienie przez te tereny tylko dwóch wzajemnie uzupełniających się funkcji – rolniczej i turystyczno-rekreacyjnej. O tym mówi zasada wyboru opcji najmniej obciążającej środowisko przyrodnicze [Zaktualizowana... 2005].

Poważny konflikt może występować również w obszarach najkorzystniejszych dla zabudowy i średnio korzystnych dla rolnictwa (ryc. 1). Powinna tutaj raczej dominować funkcja osadnicza (tab. 1), co byłoby bardziej zgodne z potrzebami mieszkańców. Takie kryterium wyboru funkcji koresponduje z zasadą przyjęcia opcji bardziej zgodnej z interesem publicznym [*ibidem*] i chociaż zasada ta nie odnosi się bezpośrednio do środowiska przyrodniczego, to jej zastosowanie w tym przypadku nie wpływa negatywnie na jego jakość, ponieważ środowisko w tych terenach sprzyja osadnictwu. Należałoby jednak zastosować kolejną zasadę z *Konceptji przestrzennego zagospodarowania kraju* [2011], mówiącą o preferencji regeneracji nad zajmowaniem nowych obszarów pod zabudowę (tab. 1). Wskazanie na zabudowę wynika również z tego, że badana gmina cechuje się małą powierzchnią terenów najkorzystniejszych dla osadnictwa (ryc. 1) i chociaż sformułowanie ustawowe [*Ustawa...* 1995] wskazuje, że na cele nierolnicze można przeznaczyć przede wszystkim nieużytki, a w razie braku inne grunty o najniższej przydatności produkcyjnej, to nie należy wykluczać osadnictwa również tam, gdzie środowisko średnio sprzyja rolnictwu. Z zabudowy zwartej należałoby wyłączyć jednak tereny z rozległymi panoramami widokowymi (ryc. 2), gdzie powinny dominować funkcje rolnicze i turystyczne.

Relatywnie dużą powierzchnię w gminie zajmują tereny średnio korzystne zarówno dla zabudowy, jak i upraw rolniczych (ryc. 1). Występują one głównie na wyższych terasach oraz niżej położonych, niezalesionych stokach i obrzeżach wierzchowin. Funkcje rolnicze i osadnicze powinny tutaj współistnieć. Dodatkowo mogłaby być wprowadzana turystyka, a w szczególności agroturystyka rozwijana na podstawie zarówno funkcji rolniczych, jak i odpowiedniej infrastruktury, np. zabudowy mieszkalnej. Należałoby jednak dbać o ograniczenie zawłaszczania nowej przestrzeni pod osadnictwo (tab. 1). Jeżeli w takich obszarach środowisko dodatkowo w dużym stopniu sprzyja turystyce, to ewentualna zabudowa powinna sprzyjać łaadowi przestrzennemu i architektonicznemu.

Konflikt pojawia się również tam, gdzie środowisko najbardziej sprzyja osadnictwu i turystyce, mimo że mogą to być tereny niekorzystne dla rolnictwa (tab. 1). Powierzchnie takie są niewielkie i występują zwłaszcza na wierzchowinach w części gminy o rzeźbie pogórskiej oraz na stokach we wschodniej części gminy (ryc. 1, 2). Bariery dla rozwoju rolnictwa wynikają z niskiej przydatności rolniczej gleb. Możli-

wość zabudowy ograniczona jest jednak koniecznością ochrony odsłoniętych, niezalesionych wierzchowin. Ewentualna zabudowa powinna być rozproszona, cechować się harmonizującą z krajobrazem architekturą i nie wykraczać poza linię horyzontu. Nasuwa się kolejna zasada, wpisana do *Koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju*, nakazująca ostrożność w zagospodarowywaniu cennej przestrzeni [Zaktualizowana... 2005], gdyż jest ona zasobem wyczerpywalnym. Skutki błędnych decyzji planistycznych i architektonicznych mogą trwać w krajobrazie nawet kilkaset lat, albo mogą być wręcz nieodwracalne. Ta ostrożność w „zawłaszczaniu” przestrzeni koresponduje z duchem rozwoju zrównoważonego i powinna być bezwzględnie przestrzegana nie tylko w sytuacjach, mogących prowadzić do konfliktów przestrzennych. W badanym terenie problem ten nie rysuje się na dużą skalę. Uwagę natomiast zwraca nieład stylów architektonicznych, co zresztą jest problemem ogólnopolskim.

Sytuacje konfliktowe mogą pojawić się tam, gdzie teren jest średnio korzystny dla zabudowy i najkorzystniejszy dla rolnictwa. Obszary takie występują zwłaszcza w północnej części gminy na spłaszczeniach wierzchowinowych (ryc. 2). Najkorzystniejsze warunki do rolnictwa w tym rejonie wynikają przede wszystkim z występowania najwyższego w badanej gminie kompleksu przydatności rolniczej gleby – 8. Kompleks ten został wydzielony m.in. na podstawie wysokich klas bonitacyjnych [Strzemski *et al.* 1973], wynoszących w badanym obszarze od IIIa do IVb. Gleby o takich klasach są prawnie chronione [Ustawa... 1995] przed zmianą ich użytkowania na cele nierolnicze. Zważywszy na to oraz na małą powierzchnię terenów najkorzystniejszych dla rolnictwa, obszary te powinny być użytkowane rolniczo. Byłoby to zgodne z zasadą wyboru opcji mniej obciążającej środowisko przyrodnicze. Jeżeli jednak musiałyby pojawić się jakaś zabudowa, to powinna mieć charakter gniazdowy.

Tereny średnio korzystne i najkorzystniejsze dla osadnictwa praktycznie nie kolidują z funkcją ochronną środowiska przyrodniczego badanej gminy. Spowodowane jest to tym, że z oceny na potrzeby osadnictwa zostały wyłączone ustawowo chronione lasy [Ustawa... 1995], a także terasy zalewowe, tereny podmokłe i osuwiska, które zaliczane są do obszarów pełniących funkcje ochronne w środowisku [Ćwik 2009]. Funkcje te na niewielkiej powierzchni kolidują jednak z przeznaczeniem terenów pod grunty orne (ryc. 3 – patrz wkładka, s. 7).

Dotyczy to tylko terenów średnio korzystnych dla upraw rolniczych, obejmujących gatunki gleb z dużą zawartością szkieletu. Ze względu na narażenie tych gleb na erozję i istotniejsze funkcje retencyjne i infiltracyjne, które mogą one pełnić, korzystniej jest wyłączyć je z użytkowania rolniczego i zalesić, co korespondowałoby z zastosowaniem zasad wyboru opcji mniej obciążającej środowisko przyrodnicze [Zaktualizowana... 2005] oraz przezorności ekologicznej [Koncepcja... 2011]. Wyjątek powinny stanowić wierzchowiny w środkowej części gminy o wysokich walorach widokowych (ryc. 2), które ze względu na możliwość pełnienia przez nie funkcji turystycznych, nie powinny być zalesiane.

Podsumowanie

Realizacja idei zrównoważonego rozwoju w planowaniu przestrzennym, tak aby minimalizować potencjalne konflikty w zagospodarowaniu przestrzeni, może opierać się na różnych kryteriach. Wydaje się, że wciąż aktualne są zasady zagospodarowania przestrzennego wpisane do aktualizacji *Koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju z 2001 r. [Zaktualizowana... 2005]* i korespondują one z naczelną zasadą rozwoju zrównoważonego, podkreśloną w nowym dokumencie [*Koncepcja... 2011*]. Należałoby promować te zasady w gremiach odpowiedzialnych za tworzenie dokumentów planistycznych na szczeblu gminy, gdyż planiści mogą zastosować je w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, a przez to wprowadzić do obowiązującego prawa. Autorka wyraża nadzieję, że stosowanie tych zasad w planowaniu przestrzennym pomogłoby realizować wymiary przyrodniczy i przestrzeny rozwoju zrównoważonego.

Literatura

- Borkowska E. (red.), 1993, *2 Raport „Gmina jako podmiot polityki ekorozwoju”. Synteza dla parlamentarzystów i przedstawicieli rządowej administracji centralnej*. Instytut na Rzecz Ekorozwoju, Warszawa.
- Borys T. (red.), 1999, *Wskaźniki ekorozwoju*. Wyd. Ekonomia i Środowisko, Białystok.
- Ćwik A., 2006, *Wartości przyrodnicze zachodniej części Beskidu Niskiego dla rolnictwa na przykładzie gminy Kamionka Wielka*. „Problemy Ekologii Krajobrazu”, t. XVIII, s. 149-158.
- Ćwik A., 2009, *Funkcje ochronne środowiska na przykładzie zachodniej części Beskidu Niskiego – perspektywa planistyczna*. „Roczniki Bieszczadzkie”, t. 17, s. 389-398.
- Ćwik A., 2011, *Ocena potencjału osadniczego dla potrzeb planowania przestrzennego w krajobrazie beskidzkim*. „Problemy Ekologii Krajobrazu”, t. XXXI, s. 43-50.
- Ekens P., 2000, *Economic Growth and Environmental Sustainability. The Prospects for Green Growth*. Routledge, London–New York.
- Gawor L., 2010, *Filozofia zrównoważonego rozwoju – preliminaria*. „Problemy ekorozwoju/ Problems of Sustainable Development”, t. 5, nr 2, s. 69-76.
- Haughton G., Counsell D., 2004, *Regions, Spatial Strategies and Sustainable Development*. Routledge, London-New York.
- Kassenberg A., Marek M. J., 1986, *Ekologiczne aspekty przestrzennego zagospodarowania kraju*. PWN, Warszawa.
- Kistowski M., 2003, *Regionalny model zrównoważonego rozwoju i ochrony środowiska Polski a strategię rozwoju województw*. Uniw. Gdański, Wyd. Naukowe Bogucki, Gdańsk-Poznań.
- Kołodziejwski J., 1988, *Uwarunkowania przestrzenne ochrony środowiska przyrodniczego*, [w:] *Planowanie przestrzenne jako narzędzie ochrony środowiska przyrodniczego*. Biuletyn KPZK PAN, z. 139, Warszawa, s. 8-73.
- Koncepcja Polityki Przestrzennego Zagospodarowania Kraju*, 2001, M.P. 2001, nr 26, poz. 432.

- Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030*, 2011, M.P. 2012, nr 0, poz. 252.
- Munton R., Collins K., 1998, *Government Strategies for Sustainable Development*. "Geography", t. 83 (4), s. 346-357.
- Nasza wspólna przyszłość*, 1991, Raport Światowej Komisji do Spraw Środowiska i Rozwoju, Warszawa.
- Pijanowski Z., 1997, *Funkcje terenów wiejskich a inżynieria środowiska*. Zeszyty Problematyczne Postępów Nauk Rolniczych, z. 445, s. 53-64.
- Planowanie przestrzenne jako narzędzie ochrony środowiska przyrodniczego*, Biuletyn KPZK PAN, z. 139, Warszawa, s. 8-73.
- Potoniec A., 2005, *Wartości przyrodnicze gminy Kamionka Wielka jako podstawa zrównoważonego rozwoju w aspekcie integracji z Unią Europejską*. Praca doktorska, Zakład Geografii Fizycznej, IGiGP UJ, Kraków, niepubl.
- Raszka B., 2010, *Identyfikacja konfliktów przestrzennych w parku krajobrazowym Puszcza Zielonka pod Poznaniem*. „Zeszyty Naukowe”, z. 12, Południowo-Wschodni Oddział Polskiego Towarzystwa Inżynierii Ekologicznej z siedzibą w Rzeszowie, Polskie Towarzystwo Gleboznawcze, Oddział Rzeszów, s. 101-106.
- Richling A., Solon J., 1996, *Ekologia krajobrazu*. PWN, Warszawa.
- Strzemski M., Siuta J., Witek T. (red.), 1973, *Przydatność rolnicza gleb Polski*. PWRiL, Warszawa.
- Ustawa z 3 lutego 1995 r. o ochronie gruntów rolnych i leśnych*, Dz.U.1995, Nr 16, poz. 78.
- Ustawa z 27 kwietnia 2001 r. Prawo Ochrony Środowiska*, Dz.U. 2001, Nr 62, poz. 627.
- Ustawa z 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym*, Dz.U. 2003, Nr 80, poz. 717.
- Venkatesh G., 2010, *Trojakie podejście do zagadnienia indywidualnej i globalnej zrównoważoności*. „Problemy ekorozwoju/Problems of Sustainable Development”, t. 5, nr 2, s. 25-37.
- Zaktualizowana Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju*, 2005, Rządowe Centrum Studiów Strategicznych, Warszawa.